

ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΣΤΑΚΛΕΡ, ΜΡΗ, Ph.D.
& ΣΑΝΤΖΕΪ ΜΠΑΣΟΥ, MD, Ph.D.

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ

ΠΩΣ Η ΚΡΙΣΗ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ
ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: THE BODY ECONOMIC. WHY AUSTERITY KILLS

Από τις Εκδόσεις Basic Books, Νέα Υόρκη 2013

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Πολιτικές ζωής και θανάτου**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: David Stuckler & Sanjay Basu

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μαρία Μυρώνη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Κυριάκος Αθανασιάδης

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Ι. Πέππας ΑΒΕΕ

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ηλιόπουλος Θ. – Ροδόπουλος Π. ΟΕ

© David Stuckler & Sanjay Basu, 2013

© Εικόνας εξωφύλλου: Rafael Torres Castaño/123 RFStock

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2014

Πρώτη έκδοση: Φεβρουάριος 2014

ISBN 978-618-01-0115-7

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοίου 121

144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Μανρομιχάλη 1

106 79 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.psichogios.gr

e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head office: 121, Tatoiou Str.

144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 1, Mavromichali Str.

106 79 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.psichogios.gr

e-mail: info@psichogios.gr

ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΣΤΑΚΛΕΡ, ΜΡΗ, PhD
& ΣΑΝΤΖΕΪ ΜΠΑΣΟΥ, MD, PhD

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ

ΠΩΣ Η ΚΡΙΣΗ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ
ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ

Μετάφραση: Μαρία Μυρώνη

Η πολιτική δεν είναι παρά ιατρική υψηλής κλίμακας.

ΡΟΥΝΤΟΛΦ ΒΙΡΧΟΒ, 1848

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος</i>	11
<i>Εισαγωγή</i>	23

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

1. Αμβλύνοντας τη Μεγάλη Κρίση	33
2. Η μετακομμουνιστική κρίση θνησιμότητας	59
3. Από το θαύμα στην οφθαλμαπάτη	89

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ Η ΜΕΓΑΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΥΦΕΣΗ

4. Ο Θεός να ευλογεί την Ισλανδία	113
5. Σαν Αρχαία Τραγωδία	143

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

6. Να μεριμνά κανείς ή να μη μεριμνά;	175
7. Επιστροφή στην εργασία	193
8. Ανάθεμα τα σπιτικά σας	212

Συμπεράσματα: Θεραπεύοντας το Οικονομικό Σώμα	234
<i>Σημειώσεις</i>	245
<i>Δημοσιευμένες έρευνες</i>	337
<i>Ευρετήριο ονομάτων</i>	343
<i>Ευχαριστίες</i>	347

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σας ευχαριστούμε που συμμετέχετε στην παρούσα κλινική δοκιμή. Μπορεί να μη θυμάστε να υπογράψετε τη συμμετοχή σας, αλλά εγγραφθήκατε τον Δεκέμβριο του 2007, στις αρχές της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης. Η εν λόγω κλινική δοκιμή δε διέπεται από τις αρχές της συγκατάθεσης κατόπιν ενημέρωσης, ούτε από τις αρχές του ιατρικού απορρήτου. Για την ακρίβεια, λίγοι ήταν οι γιατροί που πρότειναν μια τέτοια θεραπεία. Τη διεξαγωγή της ανέλαβαν οι πολιτικοί, οι οικονομολόγοι και οι υπουργοί των Οικονομικών.

Κατά τη διάρκεια της δοκιμής σας έχει ανατεθεί, όπως και σε δισεκατομμύρια άλλους ανθρώπους στον κόσμο, μία από τις δύο βασικότερες πειραματικές θεραπείες: είτε η λιτότητα, είτε το κίνητρο.

Η θεραπεία μέσω της λιτότητας έχει ως σκοπό να μειώσει τα συμπτώματα των χρεών και των ελλειμμάτων, και να θεραπεύσει τις οικονομικές υφέσεις. Οδηγεί σε δραστικές μειώσεις των κρατικών εξόδων στον τομέα της υγείας, στις παροχές στους ανέργους και στην ενίσχυση για στέγαση. Οι ενδεχόμενες παρενέργειες, πάντως, δεν έχουν γίνει πλήρως κατανοητές.

Όταν ξεκίνησε το πείραμα της λιτότητας, τα προγνωστικά ήταν ζοφερά και αβέβαια. Η φούσκα της αμερικανικής στεγαστικής αγοράς έσκασε το 2007, συντρίβοντας τις οικονομίες σε ολόκληρο τον κόσμο. Ορισμένοι πολιτικοί, όπως ο Βρετανός πρωθυπουργός Ντέιβιντ Κάμερον, αποφάσισαν να επιβάλουν μέτρα λιτότητας για να μειώσουν τα ελλείμματα. Στην Ευρώ-

πη, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα άσκησαν πίεση στις κυβερνήσεις της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Ιταλίας για να πειραματιστούν με τα μέτρα λιτότητας, κάνοντας περικοπές εκατομμυρίων δολαρίων σε κοινωνικά προγράμματα. Εάν έχετε υποβληθεί στην πειραματική θεραπεία της λιτότητας, μπορεί να έχετε παρατηρήσει ορισμένες σημαντικές αλλαγές στον κόσμο σας.

Εν τω μεταξύ, κάποιες άλλες χώρες επέλεξαν να επενδύσουν σε προγράμματα που θεσπίζουν μηχανισμούς ασφάλειας της υγείας και του κοινωνικού κράτους. Εάν ανήκετε στην ομάδα του κινήτρου – δηλαδή, εάν ζείτε στη Σουηδία, στην Ισλανδία ή στη Γερμανία –, η κοινότητά σας επηρεάστηκε μαζικά από την ανεργία και την ύφεση, αλλά γλίτωσε για τα καλά από τα μέτρα λιτότητας. Ίσα ίσα: τα κονδύλια κινήτρου χρησιμοποιήθηκαν για να ενισχύσουν τους μηχανισμούς ασφάλειας της υγείας και του κοινωνικού κράτους κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης. Εάν ζούσατε σε μια χώρα κινήτρου, δε θα αντιλαμβανόσασταν πολλές αλλαγές στη γειτονιά σας, στις ουρές αναμονής στα νοσοκομεία, στις τιμές των τροφίμων ή στα ποσοστά των αστέγων.

Αυτό δεν είναι το πρώτο πείραμα που έχει φέρει ποτέ αντιμετώπιση το κίνητρο με τη λιτότητα. Ένα από τα μεγαλύτερα τεστ τέτοιου είδους έλαβε χώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες πριν από ογδόντα χρόνια. Για να βγουν από τη Μεγάλη Ύφεση, ο Πρόεδρος Φραγκλίνος Ντελάνο Ρούζβελτ πρότεινε μια σειρά από προγράμματα, γνωστά ως Νέα Συμφωνία (New Deal), και το Κογκρέσο τα υιοθέτησε. Το «New Deal» άνοιξε θέσεις εργασίας και ενδυνάμωσε τους μηχανισμούς ασφάλειας της κοινωνίας. Αλλά, ενώ αρκετές Πολιτείες και οι κυβερνήσεις τους στις ΗΠΑ υιοθέτησαν εγκάρδια τα προγράμματα του «New Deal», κάποιες άλλες αρνήθηκαν να τα εφαρμόσουν. Το αποτέλεσμα ήταν να σημειωθούν τελειώς διαφορετικές εκβάσεις. Η δημόσια υγεία σημείωσε βελτίωση στις Πολιτείες που υποστήριζαν τη Νέα Συμφωνία, όχι όμως στις Πολιτείες που ήταν αντίθετες με αυτή.

Αυτά τα πειράματα προσέφεραν κριτική γνώση σε ό,τι αφορά

τα κύρια ευρήματα του ανά χείρας βιβλίου: οι οικονομικές επιλογές δεν αποτελούν μόνο ζητήματα ποσοστών ανάπτυξης και ελλειμμάτων, αλλά και ζητήματα ζωής και θανάτου.

Το παρόν βιβλίο μιλά για στοιχεία και για τις ιστορίες που κρύβονται πίσω από αυτά. Την περασμένη δεκαετία ασχοληθήκαμε ιδιαίτερα με το πώς η υγεία μας επηρεάζεται από τις οικονομικές υφέσεις, συμπεριλαμβανομένης και της Μεγάλης Ύφεσης. Το ενδιαφέρον μας δεν είναι απλά ακαδημαϊκό – είναι προσωπικό.

Και οι δυο μας έχουμε πληγεί οικονομικά και έχουμε υποστεί τις συνέπειες που το πλήγμα αυτό επιφέρει στην υγεία. Ο Ντέιβιντ παράτησε το λύκειο για να ακολουθήσει το πάθος του να παίξει μουσική με ένα συγκρότημα. Με τη μουσική δεν έβγαζε πολλά χρήματα (εδώ που τα λέμε, το συγκρότημα δεν ήταν και τόσο καλό), οπότε έκανε και διάφορες άλλες δουλειές για να τα βγάζει πέρα, όπως τον σερβιτόρο και τον συντηρητή σε συγκρότημα πολυκατοικιών. Όταν όμως απολύθηκε τελείως ξαφνικά, δεν μπορούσε να πληρώσει το νοίκι του. Διαδοχικά έμεινε σε σκηνή, στο αυτοκίνητό του και σε καναπέδες φίλων. Όταν έφτασε ο χειμώνας, αρρώστησε. Υποφέροντας από άσθμα από μικρή ηλικία, εμφάνισε βρογχίτιδα και στη συνέχεια πνευμονία – την ίδια στιγμή που ήταν χωρίς δουλειά, χωρίς ασφάλεια υγείας, χωρίς λεφτά και χωρίς δικό του μέρος για να μείνει. Τότε συνειδητοποίησε ότι σε ολόκληρη την Αμερική υπήρχαν άνθρωποι που βρίσκονταν ένα βήμα από το να μείνουν άστεγοι: άνθρωποι που χρειάζονταν βοήθεια. Τελικά κατάφερε να ορθοποδήσει και να πάει στο πανεπιστήμιο με την υποστήριξη της οικογένειάς του. Εκεί σπούδασε Οικονομικά της Υγείας και Στατιστική, και έμαθε ότι η περίπτωσή του δεν ήταν μοναδική: παντού στην Αμερική υπήρχαν άνθρωποι που κινδύνευαν να μείνουν άστεγοι και να αρρωστήσουν, όπως κι εκείνος.

Από μικρή ηλικία, η ζωή του Σάντζεϊ επηρεάστηκε επίσης και από την ασθένεια. Η μητέρα του ήταν άρρωστη για χρόνια από μια λοίμωξη του αναπνευστικού που λέγεται κοκκιδιομύκωση (ο αποκαλούμενος «Πυρετός της Κοιλιάδας» της νοτιοδυ-

τικής Αμερικής). Ο πατέρας του ταξίδευε από Πολιτεία σε Πολιτεία για να βρει δουλειά και να τα φέρει βόλτα. Η οικογένεια μπαινόβγαινε στα νοσοκομεία, και κάθε βδομάδα παραλάμβανε στο γκαράζ του σπιτιού της συσκευές παραγωγής οξυγόνου. Εκείνος πάντως ήταν καλός στα μαθηματικά, και, όταν γράφτηκε στο προπτυχιακό τμήμα του MIT, ανακάλυψε τα μαθηματικά της ζωής και του θανάτου – πώς η στατιστική περιέγραφε τους λόγους που κρύβονταν πίσω από το ποιος ζούσε και ποιος πέθαινε.

Γνωριστήκαμε στο τελευταίο έτος των σπουδών μας· σπουδάσαμε Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Ιατρική, γιατί θέλαμε να βοηθήσουμε τους άλλους. Από εκείνη τη στιγμή ξεκινήσαμε να μελετάμε πώς οι κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές επηρεάζουν την υγεία μας. Αυτό συμβαίνει επειδή τελευταία αυτές οι πολιτικές έχουν πολύ μεγαλύτερη επίδραση στο ποιος ζει και ποιος πεθαίνει από ό,τι οποιοδήποτε χάπι, οποιαδήποτε επέμβαση και οποιοδήποτε ασφαλιστικό σχέδιο. Η καλή υγεία δεν ξεκινά από τα νοσοκομεία και τις κλινικές, αλλά από το σπίτι μας και τη γειτονιά μας, από το φαγητό που τρώμε, από τον αέρα που αναπνέουμε και από την ασφάλεια στους δρόμους μας. Πράγματι, ο σημαντικότερος παράγοντας πρόβλεψης του προσδόκιμου ζωής είναι ο ταχυδρομικός μας κώδικας. Κι αυτό επειδή τα περισσότερα από αυτά που μας κρατούν υγιείς έχουν να κάνουν με το κοινωνικοπολιτιστικό μας περιβάλλον.¹

Η έρευνα σχετικά με την υγεία και την κοινωνική πολιτική που παρουσιάζεται στο βιβλίο μας έχει ελεγχθεί επισταμένως. Κορυφαίοι ανεξάρτητοι οικονομολόγοι, επιδημιολόγοι, θεράποντες και στατιστικολόγοι έχουν ελέγξει τα στοιχεία και τις μεθόδους μας και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουμε αυτά τα ευρήματα. Αντλήσαμε πληροφορίες από τις πιο πρόσφατες έρευνες στον τομέα, καθώς και από δικές μας μελέτες. Η έρευνά μας έχει δημοσιευτεί σε σημαντικά επιστημονικά περιοδικά, όπως το *The Lancet*, το *British Medical Journal* και το *PLoS Medicine*, καθώς επίσης και σε οικονομικές εφημερίδες.

Επειδή όμως ο ακαδημαϊκός Τύπος μπορεί να γίνει δυσνόη-

τος, το παρόν βιβλίο αποτελεί ένα εγχείρημα ερμηνείας αυτών των στοιχείων σε απλή γλώσσα. Στόχος μας είναι να δώσουμε στους ανθρώπους τις πληροφορίες που χρειάζονται για να κάνουν δημοκρατικές επιλογές σε ό,τι αφορά την οικονομία και την υγεία τους. Θέλουμε επίσης να χορηγήσουμε αδιάσειστα στοιχεία στον δημόσιο διάλογο για τη λιτότητα – έναν διάλογο που μορφοποιείται περισσότερο από ιδεολογίες παρά από γεγονότα.

Η πολιτική συζήτηση για τη Μεγάλη Κρίση υπήρξε έντονη. Οι υπέρμαχοι της ελεύθερης αγοράς και οι υποστηρικτές της λιτότητας τείνουν να πιστεύουν στην αποπληρωμή του χρέους, όποιο κι αν είναι το ανθρώπινο κόστος. Κάποιοι από τους αντιπάλους τους πιστεύουν στη διατήρηση ενός ισχυρού δικτύου κοινωνικής ασφάλειας, ακόμη κι αν αυτό σημαίνει λιγότερη ανάπτυξη. Η ανέναη διαμάχη τους γι' αυτές τις βασικές αρχές έχει καταλήξει σε μια κακοφωνία από διαπεραστικές φωνές και αντικρουόμενες απόψεις. Και οι δύο πλευρές δεν έχουν καταφέρει να συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπάρχει πραγματική διχοτομία σε αυτή τη διαμάχη.

Οι έξυπνες επιλογές πολιτικής μπορούν να προαγάγουν την ανάπτυξη χωρίς ανθρώπινο κόστος. Συχνά, αυτές οι επιλογές απαιτούν πρότερες επενδύσεις σε προγράμματα δημόσιας υγείας. Αυτά τα προγράμματα, αν λάβουν σωστή διαχείριση, μπορούν να προαγάγουν την ανάπτυξη μεσοπρόθεσμα, παρέχοντας επιπλέον κοινωνικά οφέλη και αποτρέποντας την καταστροφή στη δημόσια υγεία μακροπρόθεσμα. Με άλλα λόγια, τα στοιχεία μας αποκαλύπτουν ότι μπορούμε να χαίρουμε καλής υγείας και να ρυθμίζουμε και τα χρέη μας. Η ύπαρξη όμως αυτής της ισορροπίας απαιτεί τη χρηματοδότηση των σωστών κυβερνητικών προγραμμάτων.

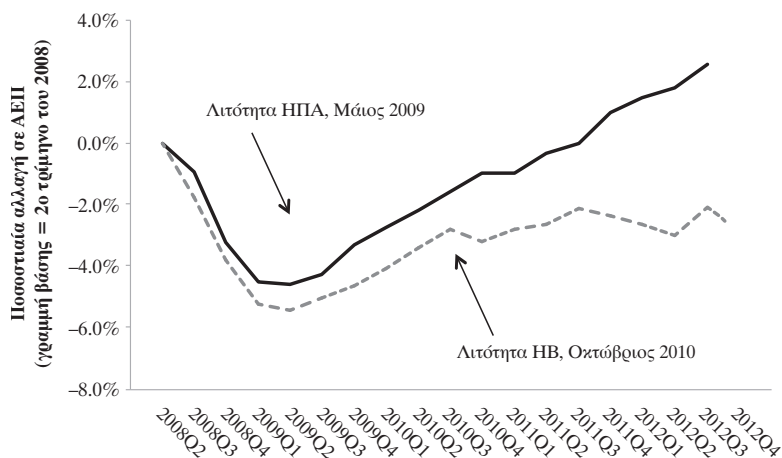
Με σκοπό να προσδιοριστούν τα καλύτερα φάρμακα και οι πλέον ενδεδειγμένες θεραπείες, ο ιατρικός τομέας χρησιμοποιεί ευρείες, τυχαιοποιημένες και ελεγχόμενες κλινικές μελέτες. Είναι όμως δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, να εγγραφούν ολόκληρες κοινωνίες σε τυχαιοποιημένες ελεγχόμενες κλινικές μελέτες για να ελεγχθούν οι καλύτερες κοινωνικές πολιτικές. Για να κατανοήσουμε λοιπόν πώς οι πολιτικές επηρεάζουν την υγεία μας, χρεια-

μπουήσαμε ενδεδεχείς στατιστικές μεθόδους, προκειμένου να μελετήσουμε τα λεγόμενα «φυσικά πειράματα». Αυτά τα πειράματα προκύπτουν, για παράδειγμα, όταν οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικών αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως, επί παραδείγματι, μια μακρά ύφεση, αλλά επιλέγουν διαφορετικούς τρόπους δράσης. Αυτή η απόκλιση δίνει σε εμάς, τους ερευνητές, τη δυνατότητα να μάθουμε πώς οι πολιτικές επιλογές καταλήγουν να επηρεάζουν την υγεία μας: προς το καλύτερο και προς το χειρότερο.

Έχουμε άραγε την οικονομική άνεση να πληρώνουμε για προγράμματα κοινωνικής προστασίας –για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, για προγράμματα ψυχικής υγείας, για κουπόνια φαγητού, για στεγαστικά προγράμματα– όταν είμαστε αντιμετώπι με ένα μεγάλο εθνικό έλλειμμα προϋπολογισμού; Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας αποδεικνύουν πως οι δαπάνες με κίνητρο για τη δημόσια υγεία βοηθούν στη μείωση του ελλείμματος κινητοποιώντας μια νέα οικονομική ανάπτυξη. Κάθε δολάριο που επενδύεται στη δημόσια υγεία επιστρέφει 3 δολάρια στην οικονομική ανάπτυξη, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εξόφληση του χρέους. Αντιθέτως, οι χώρες που συμμετέχουν σε απότομες βραχυπρόθεσμες περικοπές καταλήγουν σε μακροπρόθεσμη οικονομική υποβάθμιση. Όταν η κυβέρνηση περικόπτει τις δαπάνες της κατά τη διάρκεια κάποιας ύφεσης, μειώνει δραστικά τη ζήτηση σε μια περίοδο όπου η ζήτηση είναι ήδη χαμηλή. Οι άνθρωποι ξοδεύουν λιγότερο και οι επιχειρήσεις υποφέρουν, γεγονός που, κατά συνέπεια, οδηγεί σε περισσότερες απώλειες θέσεων εργασίας και δημιουργεί έναν φαύλο κύκλο ολοένα λιγότερης ζήτησης και ολοένα περισσότερης ανεργίας. Η ειρωνεία είναι πως η λιτότητα έχει τα αντίθετα αποτελέσματα από τα αναμενόμενα. Όχι μόνο δε μειώνει το έλλειμμα, αλλά το αυξάνει. Μακροπρόθεσμα, το χρέος χειροτερεύει όταν δεν παρακινείται η οικονομική ανάπτυξη.

Οι συνέπειες της λιτότητας είναι εμφανείς από τα πρώτα κιόλας αποτελέσματα των πειραμάτων λιτότητας σε ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο. Όπως φαίνεται από το Σχήμα Π1, οι ΗΠΑ και

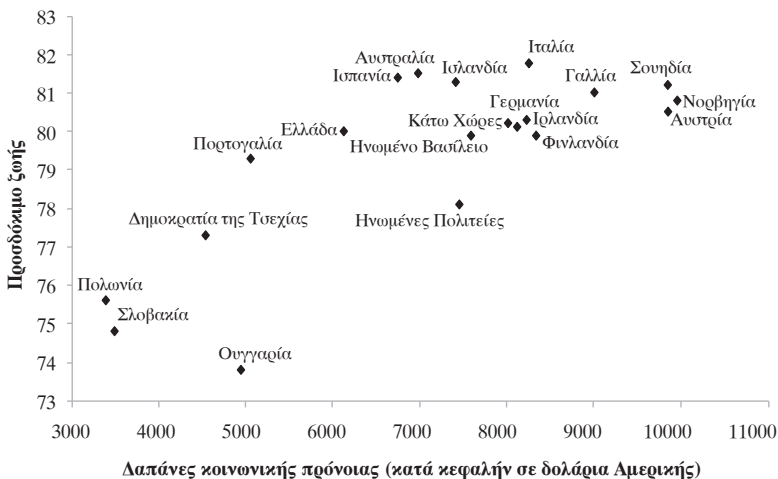
το Ηνωμένο Βασίλειο υπέστησαν μεγάλη οικονομική κατάρρευση μετά το οικονομικό πλήγμα στη Γουόλ Στριτ. Στις αρχές του 2009, όταν ο Πρόεδρος Ομπάμα ανέλαβε την Προεδρία, οι ΗΠΑ άρχισαν να ακολουθούν ένα μονοπάτι κινήτρου. Αυτή η επιλογή σηματοδότησε στροφή στην ύφεση των ΗΠΑ – από τότε, η οικονομία ανακάμπτει σταδιακά, και τώρα το ΑΕΠ της είναι υψηλότερο από ό,τι πριν από την αρχή της κρίσης. Αντιθέτως στη Βρετανία, μετά την ανάληψη καθηκόντων από τους Συντηρητικούς το 2010, η βρετανική κυβέρνηση άρχισε να κάνει περικοπές δισεκατομμυρίων λιρών στις κρατικές δαπάνες. Η οικονομία της ανακάμπτει με μικρότερο από τον μισό ρυθμό σε σχέση με τις ΗΠΑ, έχει ακόμη μπροστά της δρόμο για την πλήρη ανάκαμψη, και πλέον εμφανίζει σημάδια εισόδου σε μια φοβερή τριπλή (triple-dip) ύφεση.

Σχήμα ΠΙ. Η Οικονομία των ΗΠΑ ανακάμπτει μετά από μέτρα κινήτρου, ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο τελεί ακόμη υπό ύφεση μετά από μέτρα λιτότητας²

Αυτό το μοτίβο –τα οφέλη του κινήτρου, οι βλαβερές συνέπειες της λιτότητας– αναπαράγεται εδώ κι έναν αιώνα σχεδόν σε στοιχεία υφέσεων και οικονομίας, σε πάμπολλες χώρες.

Σύμφωνα με τη συμβατική σοφία, οι υφέσεις βλάπτουν σοβαρά την ανθρώπινη υγεία. Επομένως, οφείλουμε να αναμένουμε αύξηση στην κατάθλιψη, στις αυτοκτονίες, στον αλκοολισμό, σε ξεσπάσματα λοιμωδών νοσημάτων, και σε ένα σωρό άλλα προβλήματα υγείας. Αυτό όμως είναι ψέμα. Οι οικονομικές κρίσεις θέτουν τόσο απειλές όσο και ευκαιρίες για τη δημόσια υγεία, και κάποιες φορές μάλιστα μπορούν να βελτιώσουν ακόμη και τις όποιες επιπτώσεις στην υγεία. Η Σουηδία είχε μια μαζική οικονομική κατάρρευση στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μεγαλύτερη από τη Μεγάλη Κρίση, αλλά δε σημειώθηκε αύξηση στις αυτοκτονίες ή στους θανάτους που οφείλονταν στην κατανάλωση οινοπνεύματος. Παρόμοια, σε αυτή την οικονομική ύφεση έχουμε δει τη δημόσια υγεία να βελτιώνεται στη Νορβηγία, στον Καναδά, ακόμη και στις ΗΠΑ.³

Σχήμα Π2. Οι δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας αυξάνουν το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, έτος 2008⁴

Αυτό που μάθαμε είναι πως ο πραγματικός κίνδυνος για τη δημόσια υγεία δεν είναι η ίδια η οικονομική ύφεση, αλλά η λιτό-

τητα. Όταν τα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας καταρρέουν, η οικονομική διαταραχή, όπως είναι η απώλεια της εργασίας ή της στέγης, μπορεί να αποβεί σε κρίση υγείας. Όπως φαίνεται στο Σχήμα Π2, ο πιο καθοριστικός παράγοντας της υγείας μας είναι η αντοχή που επιδεικνύουν τα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας. Όταν οι κυβερνήσεις επενδύουν περισσότερο σε προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας –στεγαστικές ενισχύσεις, προγράμματα ανεργίας, συντάξεις γήρατος και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη–, η υγεία βελτιώνεται για τους λόγους που θα εξηγήσουμε. Και αυτό δεν είναι απλώς ένας συσχετισμός: είναι μια δυνατή σχέση αιτίας και αιτιατού, ορατή σε ολόκληρο τον κόσμο.

Γι' αυτόν τον λόγο η Ισλανδία –αφού ταρακουνήθηκε από τη χειρότερη τραπεζική κρίση στην ιστορία– δε βίωσε αύξηση των θανάτων στη μεγάλη ύφεση. Επέλεξε να υποστηρίξει τα προγράμματα της κοινωνικής της πρόνοιας, και μάλιστα έφτασε στο σημείο μέχρι και να τα ενισχύσει. Αντιθέτως, η Ελλάδα, ο αποδιοπομπαίος τράγος της Ευρώπης σε ό,τι αφορά τη λιτότητα, υποχρεώθηκε να κάνει δρακόντειες περικοπές – τις μεγαλύτερες που έχει δει η Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ύφεσή της ήταν μικρότερη από αυτή της Ισλανδίας αρχικά, αλλά τώρα με τη λιτότητα έχει χειροτερεύσει. Το κόστος σε ανθρώπινες ζωές έχει γίνει δραματικά ξεκάθαρο: 52% αύξηση σε HIV, διπλάσιος αριθμός αυτοκτονιών, αύξηση στις ανθρωποκτονίες και επιστροφή της ελονοσίας – όλα αυτά καθώς έγιναν περικοπές σε κρίσιμα προγράμματα υγείας.

Αυτοί οι κίνδυνοι της λιτότητας είναι τόσο προφανείς και αναμενόμενοι, όσο και ανεξιχνίαστοι. Ιστορικά, και μέσα από δεκαετίες έρευνας, το τίμημα της λιτότητας έχει καταγραφεί στις στατιστικές θανάτων.

Μεγάλο μέρος της συζήτησης που πλαισιώνει τη μεγάλη ύφεση έχει επικεντρωθεί σε χαμένα ΑΕΠ, ελλείμματα και μείωση χρεών. Ένα μικρό μέρος έχει επικεντρωθεί στην υγεία και την

ευημερία των ανθρώπων. Τον Μάρτιο του 1968, ο Γερούσια-στές Ρόμπερτ Κένεντι κατέκρινε αυτή την ειδωλοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης:

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν μας είναι πάνω από οχτακόσια δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο, αλλά αυτό το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν –αν θα μπορούσαμε να κρίνουμε τις ΗΠΑ βάσει αυτού– ευθύνεται για τη μόλυνση του αέρα και για τις διαφημίσεις τσιγάρων και για τα ασθενοφόρα που καθαρίζουν τους αυτοκινητοδρόμους μας από τις σφαγές. Ευθύνεται για τις κλειδαριές ασφαλείας στις πόρτες μας και για τις φυλακές όπου μπαίνουν όσοι τις παραβιάζουν. Ευθύνεται για την καταστροφή των δασών σεκόγιας, αυτών των φυσικών θαυμάτων. Ευθύνεται για τις βόμβες ναπάλμ, και για τις πυρηνικές κεφαλές, και για τα τεθωρακισμένα οχήματα της αστυνομίας που καταπολεμά τις εξεγέρσεις στις πόλεις μας. Ευθύνεται για τα προγράμματα της τηλεόρασης που επευφημούν τη βία, προκειμένου κάποιοι να πουλήσουν παιχνίδια στα παιδιά μας. Επίσης, το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν δε φροντίζει για την υγεία των παιδιών μας, για την ποιότητα της εκπαίδευσής τους ή για τη χαρά του παιχνιδιού τους. Δε συμπεριλαμβάνει την ομορφιά της ποιήσής μας ή τη χαρά των γάμων μας, την εξυπνάδα των δημοσίων συζητήσεών μας ή την ακεραιότητα των δημοσίων υπαλλήλων μας. Δεν υπολογίζει ούτε το σθένος ούτε το κουράγιο μας, ούτε τη σοφία ούτε τη μάθησή μας, ούτε τη συμπόνια ούτε την αφοσίωσή μας στην πατρίδα. Εν ολίγοις, υπολογίζει όλα τα άλλα εκτός από αυτά που κάνουν τη ζωή να αξίζει, και μπορεί να μας αποκαλύψει τα πάντα για την Αμερική εκτός από το γιατί είμαστε υπερήφανοι που είμαστε Αμερικανοί.⁵

Παίρνουμε την πρόταση του Ρόμπερτ Κένεντι στα σοβαρά. Στο παρόν βιβλίο, επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στις επι-

λογές που κάνουν οι κυβερνήσεις και στις επιπτώσεις αυτών των επιλογών όχι μόνο στις οικονομίες μας, αλλά και στα σώματά μας. Έχουμε πλέον εκτεταμένα στοιχεία που αποκαλύπτουν ποια μέτρα σκοτώνουν και ποια σώζουν ζωές. Ως πολίτες, κάνουμε έκκληση στις κυβερνήσεις μας να παίρνουν τις σωστές αποφάσεις – αποφάσεις που προστατεύουν την υγεία μας τις δύσκολες στιγμές.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ολίβια θυμάται να παίρνει φωτιά.

Η Ολίβια ήταν οκτώ ετών. Φοβήθηκε από τον ήχο των πιάτων που έσκαγαν με δύναμη στο πάτωμα της κουζίνας. Οι γονείς της είχαν έναν ακόμη καβγά. Έτρεξε στον επάνω όροφο, στο δωμάτιό της, και έβαλε το κεφάλι κάτω από το μαξιλάρι της. Εξαντλημένη πια από το κλάμα, αποκοιμήθηκε.¹

Ξύπνησε με έναν οξύ πόνο στη δεξιά μεριά του προσώπου της. Το δωμάτιό της είχε σκοτεινιάσει από τον καπνό. Τα σκεπάσματά της είχαν τυλιχτεί στις φλόγες. Έτρεξε ουρλιάζοντας έξω από το δωμάτιο κι έπεσε στην αγκαλιά ενός πυροσβέστη που είχε ανέβει τρέχοντας τη σκάλα. Ο πυροσβέστης την τύλιξε σφιχτά με μια κουβέρτα. Αργότερα, στο νοσοκομείο, άκουσε τις νοσοκόμες να ψιθυρίζουν ότι ο πατέρας της είχε βάλει φωτιά στο σπίτι σε μια κρίση αλκοολισμού.

Ήταν άνοιξη του 2009, και η μεγάλη ύφεση συνεχιζόταν. Ο πατέρας της Ολίβια, οικοδόμος στο επάγγελμα, απολύθηκε. Εκατομμύρια Αμερικανοί είχαν μείνει άνεργοι, και κάποιοι το είχαν ρίξει στα ναρκωτικά, ενώ κάποιοι άλλοι, όπως ο πατέρας της Ολίβια, στο αλκοόλ.²

Ο πατέρας της Ολίβια κατέληξε στη φυλακή. Η Ολίβια χρειάστηκε εκτενείς θεραπείες για τα εγκαύματά της και αναμφίβολα θα χρειαστεί χρόνια αποθεραπείας για να επουλώσει τα ψυχικά της τραύματα από εκείνη την τρομερή νύχτα.

Η Ολίβια όμως ήταν τυχερή γιατί επέζησε. Άλλοι δεν υπήρξαν το ίδιο τυχεροί.

Τρία χρόνια αργότερα, στην άλλη μεριά του πλανήτη, το πρωί της 4ης Απριλίου 2012, ο Δημήτρης Χριστούλας ξεκίνησε προς το κτίριο του Ελληνικού Κοινοβουλίου στο κέντρο της Αθήνας. Σε ηλικία εβδομήντα επτά χρόνων, δεν έβλεπε άλλη διέξοδο. Ο Χριστούλας ήταν φαρμακοποιός, συνταξιούχος από το 1994, αλλά τώρα αντιμετώπιζε δυσκολίες για να πληρώσει τα φάρμακά του. Είχε ζήσει μια πολύ καλή ζωή, αλλά η νέα ελληνική κυβέρνηση είχε εκμηδενίσει τη σύνταξή του, και ο βίος του είχε γίνει πια αβάσταχτος.³

Εκείνο το πρωί, ο Δημήτρης Χριστούλας πήγε στην πλατεία Συντάγματος, την πιο σημαντική πλατεία της πόλης. Ανέβηκε τα σκαλοπάτια της Βουλής, έβαλε ένα περίστροφο στον κρόταφο και δήλωσε: «Δεν αυτοκτονώ. Με σκοτώνουν». Έπειτα τράβηξε τη σκανδάλη.

Αργότερα, δημοσιεύτηκε ένα ιδιόχειρο σημείωμα που βρέθηκε πάνω του.⁴ Σε αυτό, ο Χριστούλας εξίσωνε τη νέα κυβέρνηση με τη μισητή κυβέρνηση του Γεώργιου Τσολάκογλου, τον καιρό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος συνεργαζόταν με τους Ναζί:

Η κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου εκμηδένισε κυριολεχτικά τη δυνατότητα επιβίωσής μου που στηριζόταν σε μια αξιοπρεπή σύνταξη που επί 35 χρόνια εγώ μόνον (χωρίς ενίσχυση κράτους) πλήρωνα γι' αυτήν. Επειδή έχω μια ηλικία που δεν μου δίνει την ατομική δυναμική δυναμικής αντίδρασης (χωρίς βέβαια να αποκλείω αν ένας Έλληνας έπαιρνε το καλάσνικωφ ο δεύτερος θα ήμουν εγώ), δεν βρίσκω άλλη λύση από ένα αξιοπρεπές τέλος, πριν αρχίσω να ψάχνω στα σκουπίδια για τη διατροφή μου. Πιστεύω πως οι νέοι χωρίς μέλλον κάποια μέρα θα πάρουν τα όπλα και στην πλατεία Συντάγματος θα κρεμάσουν ανάποδα τους εθνικούς προδότες, όπως έκαναν το 1945 οι Ιταλοί στον Μουσολίνι.

«Δεν είναι αυτοκτονία», είτε αργότερα ένας διαδηλωτής. «Είναι δολοφονία». Ένας προσκυνητής καρφίτσωσε ένα σημείωμα σε ένα δέντρο κοντά στο σημείο όπου ο Χριστούλας έδωσε τέλος στη ζωή του. «Φτάνει πια!» έλεγε. «Ποιο θα είναι το επόμενο θύμα;»

Την Ολίβια και τον Χριστούλα μπορεί να τους χώριζαν 5.000 μίλια, όμως η ζωές τους πλέχτηκαν μαζί από τη χειρότερη οικονομική κρίση μετά τη Μεγάλη Κρίση. Ως ερευνητές της δημόσιας υγείας –ο ένας στο Στάντφορντ της Καλιφόρνιας και ο άλλος στο Κέιμπριτζ της Αγγλίας, ο ένας γιατρός και ο άλλος επιδημιολόγος–, ήμασταν σίγουροι ότι η μεγάλη ύφεση θα είχε συνέπειες στα σώματα των ανθρώπων. Ακούσαμε ιστορίες από ασθενείς, φίλους και γείτονες που έχασαν την ασφαλιστική τους κάλυψη και βίωσαν τραύματα που ξεπερνούσαν κατά πολύ την ιατρική, την κλινική ή το φαρμακείο, τραύματα που επηρέασαν τον ίδιο τον ιστό της ύπαρξής τους – τη δυνατότητά τους να πληρώσουν για να φάνε υγιεινό φαγητό, να αποφύγουν το μεγάλο άγχος της απώλειας της εργασίας και να κρατήσουν μια στέγη πάνω από το κεφάλι τους. Αναρωτηθήκαμε τι συνέπειες μπορεί να είχε η μεγάλη ύφεση στα ποσοστά των καρδιοπαθειών, των αυτοκτονιών και της κατάθλιψης, ακόμη και στην εξάπλωση των λοιμωδών νοσημάτων.

Αναζητώντας απαντήσεις, συλλέξαμε στοιχεία από ολόκληρο τον κόσμο και από δεκαετίες προηγούμενων οικονομικών κρίσεων. Ανακαλύψαμε ότι η δημόσια υγεία επηρεάζεται άρρηκτα από τις οικονομικές διαταραχές. Ορισμένα από τα ευρήματά μας ήταν αναμενόμενα. Όταν οι άνθρωποι χάσουν τη δουλειά τους, είναι πολύ πιθανό να στραφούν στα ναρκωτικά και το αλκοόλ ή να αποκτήσουν αυτοκτονικές τάσεις. Όταν χάσουν το σπίτι τους ή πνίγονται στα χρέη, συχνά στρέφονται στην κακή διατροφή για παρηγοριά ή απλώς για να μειώσουν τα έξοδα.

Όσο τραγικές κι αν είναι, οι ατυχίες ανθρώπων όπως η Ολίβια και ο Δημήτρης Χριστούλας δε μας αφήνουν έκπληκτους. Περισσότεροι από 600 Έλληνες πολίτες αυτοκτόνησαν μέσα στο

2012. Πριν από τη μεγάλη ύφεση, η Ελλάδα είχε το μικρότερο ποσοστό αυτοκτονιών στην Ευρώπη. Τώρα, αυτό το ποσοστό έχει διπλασιαστεί.⁵ Κι αυτό δε συμβαίνει μόνο στην Ελλάδα. Οι αυτοκτονίες σημειώναν σταθερή μείωση για περισσότερα από είκοσι χρόνια σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες μέχρι τη μεγάλη ύφεση.

Στην παγκόσμια αναζήτησή μας, όμως, βρεθήκαμε απέναντι και σε εκπλήξεις. Ορισμένες κοινότητες, ακόμη και ολόκληρα έθνη, έγιναν πιο υγιή από ό,τι ποτέ άλλοτε καθώς οι οικονομίες τους κατακερματίζονταν. Η Ισλανδία πέρασε από τη χειρότερη τραπεζική κρίση όλων των εποχών, αλλά η υγεία του πληθυσμού της καλυτέρευσε. Η υγεία στη Σουηδία και τον Καναδά σημείωσε βελτίωση επίσης. Η Νορβηγία έφτασε στο υψηλότερο προσδόκιμο ζωής που είχε ποτέ, κι αυτό δεν είχε να κάνει καθόλου με το κρύο κλίμα. Η Ιαπωνία, που έχει βιώσει μια «χαμένη δεκαετία» από τις μακροχρόνιες επιπτώσεις των περιοδικών υφέσεων, τώρα σημειώνει ορισμένα από τα καλύτερα στατιστικά στοιχεία υγείας στον κόσμο.

Κάποιοι οικονομολόγοι κοίταξαν αυτά τα στοιχεία και συμπέραναν ότι οι υφέσεις ήταν «ένας ευλογημένα συγκεκαλυμμένος τρόπος ζωής»: η αιτία αυτών των απολαβών υγείας. Χάρη στη μεγάλη ύφεση, ισχυρίζονταν, ο κόσμος θα γίνει πιο υγιής: τα άτομα θα πίνουν και θα καπνίζουν λιγότερο, θα περπατάνε αντί να οδηγούν. Ανακάλυψαν ότι οι υφέσεις συσχετιζόνταν με μια μείωση στα ποσοστά θανάτου σε αρκετά μέρη. Κοιτώντας σκεπτικά στο μέλλον, ένας οικονομολόγος προέβλεψε ότι μια «οικονομική ανάκαμψη θα σκοτώσει 60.000 άτομα στις Ηνωμένες Πολιτείες». Τέτοιες παράξενες και παράλογες διακηρύξεις διαψεύδονται από τα στοιχεία των υπηρεσιών υγείας σε όλο τον κόσμο. Κατά τη μεγάλη ύφεση, το προσδόκιμο της ζωής στις ΗΠΑ μειώθηκε για πρώτη φορά μετά από τέσσερις τουλάχιστον δεκαετίες. Στο Λονδίνο, τα καρδιακά επεισόδια αυξήθηκαν κατά 2.000 εν μέσω της χρηματοπιστωτικής αναταραχής. Και οι αναφορές για αυτοκτονίες και θανάτους από αλκοόλ συνεχίζουν να στοιβάζονται στα γραφεία μας.⁶

Αυτά τα στοιχεία ήταν ένα παζλ. Πώς γίνεται κάποιος να γίνονται πιο υγιείς στο διάστημα των υφέσεων, ενώ άλλοι να καταλήγουν σαν την Ολίβια και τον Δημήτρη Χριστούλα;

Τις απαντήσεις μάς τις δίνουν οι πολιτικές της μεγάλης ύφεσης. Οι αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2012 συνέβαλαν στο να προσδιορίσουμε μια αέναη φαινομενικά διαμάχη ανάμεσα στη λιτότητα και το κίνητρο, στις υπηρεσίες και το εισόδημα. Και, ιδού, η λιτότητα έχασε. Ο Πρόεδρος Μπαράκ Ομπάμα εκστράτευσε για να συγκεντρώσει φόρους από τους εύπορους και να επενδύσει στις κοινωνικές υπηρεσίες, και κέρδισε. Καθώς οι ΗΠΑ βγαίνουν αργά αργά από την ύφεση, οι άλλες χώρες θα πρέπει να κρατήσουν σημειώσεις. Η Βρετανία, υπό την κυβέρνηση του Συντηρητικού Κόμματος από το 2010, έχει θεσπίσει καθυστώσ λιτότητας που, από τον Ιανουάριο του 2013, φανερώνει πως η χώρα οδηγείται σε μια φοβερή τριπλή (triple-dip) ύφεση.

Την τελευταία δεκαετία ξεφυλλίσαμε ένα σωρό στοιχεία και αναφορές αναζητώντας απαντήσεις. Λιτότητα ή κίνητρο; Περιοκές ή αυξήσεις στους φόρους για τους πλούσιους; Περιοκές ή αυξήσεις στις υπηρεσίες για τους φτωχούς; Ταξιδέψαμε από το πιο κρύο γκουλάγκ της Σιβηρίας, στην περιοχή με τα κόκκινα φανάρια της Μπανγκόκ και στη μεγαλύτερη μονάδα εντατικής θεραπείας στις ΗΠΑ με σκοπό να βρούμε απαντήσεις. Τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε οδηγούν αμετάκλητα στο εξής συμπέρασμα: οι κοινωνίες που απέτρεψαν την εμφάνιση επιδημιών κατά τη διάρκεια υφέσεων είχαν σχεδόν πάντοτε ισχυρά δίκτυα ασφαλείας: ισχυρή κοινωνική προστασία.

Καταστροφές σαν την Κόλαση που πέρασε η Ολίβια και σαν την αυτοκτονία του Δημήτρη Χριστούλα δεν είναι πάντοτε επακόλουθα των οικονομικών υφέσεων. Μάλλον αποτελούν συνέπειες μιας απλής πολιτικής επιλογής – μιας επιλογής να εγγυοδοτούμε για τους τραπεζίτες και να κόβουμε τα δίκτυα ασφαλείας για όλους τους υπόλοιπους. Μόνο μερικές αποφάσεις-κλειδιά, όπως ανακαλύψαμε, μπορούν να σταματήσουν μια ύφεση από το να μετατραπεί σε επιδημία. Η έρευνά μας όμως αποδεικνύει

ότι η λιτότητα ενέχει τις πιο θανατηφόρες κοινωνικές πολιτικές. Οι υφέσεις μπορεί να πληγώνουν, η λιτότητα όμως σκοτώνει.

Ο μεγαλύτερος παγκόσμιος οικονομικός σύμβουλος, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), έχει υπάρξει ο μεγαλύτερος υποστηρικτής των περικοπών λιτότητας στα δίκτυα ασφαλείας σε καιρούς οικονομικών υφέσεων. Σε μια πρόσφατη αναφορά του, το ΔΝΤ αντέστρεψε την πολιτική του. Τώρα θεωρεί ότι η λιτότητα καθυστερεί τις οικονομίες, χειροτερεύει την ανεργία και παρακωλύει την εμπιστοσύνη των επενδυτών. Στην Ευρώπη, οι επιχειρήσεις κραυγάζουν πλέον εναντίον της λιτότητας, έχοντας δει τις καταθέσεις τους να μειώνονται. Οι πολιτικές δικτύων ασφαλείας των οποίων υπεραμυνόμαστε, όχι μόνο προάγουν την υγεία των ατόμων, αλλά επιπλέον βοηθούν τα άτομα να επιστρέψουν στην εργασία, να διατηρήσουν το εισόδημά τους και να διαφυλάξουν την οικονομία τους.⁷

Συλλογικά, έχουμε χάσει το νόημα αυτών που αξίζουν περισσότερο. Τα χρή, τα εισοδήματα και η ανάπτυξη είναι σημαντικά. Όταν όμως ρωτάς τους ανθρώπους τι αξίζει περισσότερο, δε σου δείχνουν τα πορτοφόλια τους, ούτε μιλάνε για τις νέες αλλαγές στα σπίτια τους ή τα μάρκα του αυτοκινήτου τους, ούτε καν για το τελευταίο γκατζετάκι που απέκτησαν από το ηλεκτρονικό κατάστημα της Apple. Από μελέτη σε μελέτη, βλέπουμε πως οι γνώμες των ανθρώπων είναι σταθερές σχετικά με το τι τους ενδιαφέρει. Πάνω από όλα λένε ότι γι' αυτούς αξία έχει η υγεία τους και η υγεία της οικογένειάς τους.

Ας υποθέσουμε ότι θέτουμε επί νέων βάσεων τη συζήτηση για να επικεντρωθούμε στο «οικονομικό σώμα»: στις επιπτώσεις στην υγεία των οικονομικών πολιτικών μας. Εφόσον οι οικονομικές επιλογές μας έχουν μεγάλη επίπτωση στην υγεία μας, θα πρέπει να περάσουν από τους ίδιους σκληρούς ελέγχους από τους οποίους περνούν όλα όσα επηρεάζουν την υγεία μας, όπως τα φαρμακευτικά προϊόντα. Εάν οι οικονομικές πολιτικές μας έπρεπε να αποδεικνύονται «ασφαλείς» και «αποτελεσματικές», όπως ακριβώς κάθε φάρμακο που εγκρίνεται για τους πελάτες

μας, μπορεί να μας δινόταν η ευκαιρία να καταστήσουμε τις κοινωνίες μας ασφαλείς και υγιέστερες. Αντίθετα, επί του παρόντος, στις χώρες όπου η λιτότητα σημειώνει άνοδο, συμμετέχουμε σε ένα μαζικό και ανεξέλεγκτο πείραμα σε ό,τι αφορά την ανθρώπινη υγεία, και μένει μόνο να μετρήσουμε τα θύματα.

Το τίμημα της λιτότητας υπολογίζεται σε ανθρώπινες ζωές. Και αυτές οι χαμένες ζωές δεν πρόκειται να γυρίσουν πίσω όταν το χρηματιστήριο ανακάμψει.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

ΑΜΒΛΥΝΟΝΤΑΣ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΚΡΙΣΗ

Δε θα τους συγχωρήσω ποτέ», δήλωσε η δεκατριάχρονη Κίραν Μακάρντλ στην *Daily Record*, μια τοπική εφημερίδα της Γλασκόβης. «Δε θα μπορέσω ποτέ να συμβιβαστώ με τον θάνατο του πατέρα μου μέχρι εκείνος να δικαιωθεί».¹

Ο πατέρας της Κίραν, ο πενήνταεπτάχρονος Μπράιαν, εργαζόταν ως φύλακας στο Λάναρκσιρ, κοντά στη Γλασκόβη. Τη δεύτερη ημέρα των Χριστουγέννων του 2011, ο Μπράιαν υπέστη εγκεφαλικό επεισόδιο που τον άφησε παράλυτο από την αριστερή πλευρά, τυφλό από το ένα μάτι και ανίκανο να μιλάει. Μη μπορώντας πλέον να συνεχίσει να δουλεύει για να συντηρεί την οικογένειά του, εγγράφηκε στα μητρώα των ατόμων με ειδικές ανάγκες για να λαμβάνει το σχετικό επίδομα από το βρετανικό κράτος.

Η κυβέρνηση του συντηρητικού πρωθυπουργού Ντέιβιντ Κάμερον, που είχε αναλάβει τη διακυβέρνηση από τις εκλογές του 2010, δε θα αποδεικνυόταν φιλική απέναντι στην οικογένεια Μακάρντλ. Ο Κάμερον ισχυρίστηκε ότι εκατοντάδες χιλιάδες Βρετανοί έκλεβαν το κρατικό σύστημα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Το Υπουργείο Εργασίας και Συντάξεων τον παρακάλεσε να κρατήσει την άποψή του για τον ίδιο και να τερματίσει τη συζήτηση. Υπολόγιζε ότι κάτι λιγότερο από το 1% των κε-

φαλαίων για επιδόματα αναπηρίας δίδονταν σε άτομα που δεν ήταν πραγματικά άτομα με ειδικές ανάγκες.²

Εντούτοις, ο Κάμερον προχώρησε σε περικοπές δισεκατομμυρίων λιρών από τις κοινωνικές παροχές, συμπεριλαμβανομένης και της ενίσχυσης για τους ανάπηρους. Προκειμένου να μπορέσει να αντεπεξέλθει στους στόχους του Κάμερον, το Υπουργείο Εργασίας και Συντάξεων προσέλαβε την Atos, μια γαλλική ιδιωτική εταιρεία «συστημάτων ενσωμάτωσης». Η Atos χρέωσε την κυβέρνηση 400 εκατομμύρια λίρες με σκοπό να διεξαγάγει ιατρικές εκτιμήσεις της κατάστασης των δικαιούχων των επιδομάτων αναπηρίας.³

Ο πατέρας της Κίραν είχε προγραμματίσει ένα ραντεβού για να συμπληρώσει τα «τεστ καταλληλότητας για εργασία» της Atos. Ήταν νευρικός. Από το εγκεφαλικό και μετά δυσκολευόταν να περπατήσει και ανησυχούσε πώς θα ανέβαινε με το αναπηρικό του καροτσάκι την ηλεκτρική σκάλα για το ραντεβού του, καθώς είχε πληροφορηθεί ότι το ένα τέταρτο περίπου των εκτιμήσεων των υποθέσεων αναπηρίας της Atos διεξάγονταν σε μέρη όπου δεν ήταν δυνατή η πρόσβαση με αναπηρικό καρότσι. «Παρότι ο πατέρας μου έπαθε άλλο ένα εγκεφαλικό επεισόδιο λίγες ημέρες πριν από την εκτίμησή του, ήταν αποφασισμένος να πάει», είπε η Κίραν. «Έβαλε τα δυνατά του να περπατήσει και να μιλήσει γιατί ήταν ένας πολύ περήφανος άνθρωπος».⁴

Ο Μπράιαν κατάφερε όντως να φτάσει στο μέρος όπου διεξάγονταν οι αξιολογήσεις της Atos, και μετά την αξιολόγηση επέστρεψε στο σπίτι του. Λίγες εβδομάδες αργότερα, η οικογένειά του έλαβε ένα γράμμα από το Υπουργείο Εργασίας και Συντάξεων. Η χορήγηση των επιδομάτων εργασίας και ενίσχυσης της οικογένειας θα σταματούσε. Η Atos είχε εκτιμήσει ότι ο Μπράιαν ήταν «κατάλληλος για εργασία». Την επόμενη ημέρα, ο Μπράιαν κατέρρευσε και απεβίωσε.

Εμείς, ως ερευνητές της δημόσιας υγείας, δυσκολευτήκαμε να καταλάβουμε τη θέση της κυβέρνησης. Το Υπουργείο Εργασίας και Συντάξεων εξάλλου δε θεωρούσε την απάτη στο συγκε-

κρυμένο ζήτημα σπουδαίο θέμα. Το συνολικό ποσό της απάτης σχετικά με τις «προϋποθέσεις για το δικαίωμα επιδόματος αναπηρίας» ανερχόταν στα 2 εκατομμύρια λίρες, ήτοι ποσό πολύ μικρότερο από αυτό της σύμβασης που υπογράφηκε με την AtoS, και το Υπουργείο εκτίμησε ότι οι ζημιές που προέκυπταν από την απρόβλεπτη καταβολή μικρότερων ποσών, ύψους 70 εκατομμυρίων λιρών ετησίως, ήταν μεγαλύτερες. Η δημοσιονομική όμως ιδεολογία της κυβέρνησης είχε δημιουργήσει την ώθηση για ριζικές περικοπές.⁵

Στην άλλη μεριά του Ατλαντικού, στις ΗΠΑ, ο Πρόεδρος Μπαράκ Ομπάμα μίλησε για τη συνεχόμενη οικονομική ύφεση χαρακτηρίζοντάς την ως τη χειρότερη οικονομική κρίση από τη Μεγάλη Κρίση. Η σύγκριση ήταν εύστοχη. Κάποιοι άρχισαν να στρέφονται στους πολιτικούς και τους οικονομολόγους της περιόδου της Κρίσης για να τους καθοδηγήσουν σχετικά με το πώς έπρεπε να ενεργήσουν κατά τη διάρκεια της νέας οικονομικής ύφεσης. Ο Ρεπουμπλικάνος Πρόεδρος Χέρμπερτ Χούβερ και ο Δημοκρατικός Πρόεδρος Φραγκλίνος Ντελάνο Ρούζβελτ είχαν κυβερνήσει κατά τη διάρκεια της Οικονομικής Κρίσης των ΗΠΑ, και ο Βρετανός οικονομολόγος Τζον Μείναρντ Κέινς είχε υπερασμυνθεί μιας ακτιβιστικής κυβερνητικής πολιτικής δαπανών κινήτρου για να δώσει τέλος στην Κρίση.⁶

Τους πρώτους μήνες πανικού του 2008, λίγοι αμφισβήτησαν την ανάγκη να δράσουν γρήγορα για να σωθεί η οικονομία. Το ερώτημα που ξεχώριζε ήταν το πώς θα γινόταν αυτό: με αυξημένες δαπάνες ή με περικοπές κονδυλίων; Υπήρχε ένας πραγματικός φόβος πως, αν έπεφταν έξω οι τράπεζες, τότε ολόκληρες εθνικές οικονομίες θα κατέρρεαν. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας είχε γίνει τόσο μεγάλο μέρος της οικονομικής ζωής, που οι πολιτικοί έκριναν ότι ορισμένες τράπεζες ήταν «πολύ μεγάλες για να καταρρεύσουν». Εάν τις άφηναν να καταρρεύσουν, η ζημιά θα ήταν πολύ πιο καταστροφική για την οικονομία από το υψη-

λό τίμημα να τις βοηθήσουν – θα επικρατούσε μεγαλύτερος πανικός, χαοτικές τραπεζικές κρίσεις και λιγότερα χρήματα για τους επιχειρηματίες και τις μικρές επιχειρήσεις.⁷

Η αμερικανική και οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις κινητοποίησαν ένα πρωτοφανές πακέτο διάσωσης για τον τραπεζικό τομέα. Μολονότι οι τράπεζες είχαν χάσει ιδιωτικό χρήμα, θα χρησιμοποιείτο δημόσιο χρήμα (από τους φορολογούμενους) για να ξελασπώσουν – θα ξεπερνούσε τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο. Παρακολουθώντας αυτή τη μαζική αύξηση στις κρατικές δαπάνες, ο Μάρτιν Γουλφ, δημοσιογράφος στους *Financial Times*, δήλωσε δημόσια: «Έχουμε πλέον κείνσιανιστεί όλοι μας». Μπορεί όμως να βιάστηκε να μιλήσει.⁸

Απαντώντας σ' αυτό το τεράστιο κυβερνητικό χρέος, οι συντηρητικοί πολιτικοί στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη εξαπέλυσαν τη νέα οικονομική πολιτική τους: μια εντατική εκστρατεία για τη μείωση των δαπανών – όχι μειώνοντας τα δικαιώματα των ιδιωτικών επιχειρήσεων, όπως των τραπεζών, αλλά με επίθεση στις δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η οδός των Συντηρητικών για λιτότητα ήταν απλή: η κυβέρνηση είχε αφήσει να εκκρεμεί ένα τεράστιο χρέος, και τώρα αυτό έπρεπε να εξοφληθεί. Εάν δεν αποπληρωνόταν, θα ήταν όλο και πιο δύσκολο να δανειστούν χρήματα, και ακόμη πιο δαπανηρό να ξεχρεώσουν. Κανείς, εξάλλου, δε θέλει να δανείσει χρήματα σε μια οντότητα που ζει επί πιστώσει. Επομένως, τα επιτόκια θα αυξάνονταν και η αποπληρωμή του χρέους θα γινόταν όλο και πιο δύσκολη. Εάν απλώς εξέδιδαν χρήματα, το νόμισμά τους θα απαξιωνόταν εξαιτίας του πληθωρισμού, δημιουργώντας έτσι προβλήματα σε μια ήδη προβληματική οικονομία. Επομένως, η μόνη λύση, όπως συμφώνησαν, ήταν να γίνουν περικοπές στις δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας – τα προγράμματα που ο Κάμερον ισχυρίστηκε ότι καθυστερούσαν την οικονομία.⁹

Αυτό το επιχείρημα ήταν απλό, διαισθητικό και λάθος. Ήταν, όπως το έθεσε ο νομπελίστας οικονομολόγος Πολ Κρούγκμαν,

συναφές με τον ισχυρισμό ότι «οι κινέζικες σούπες προκάλεσαν τη Μεγάλη Κρίση».¹⁰

Το κρατικό χρέος δεν είναι σαν το ατομικό χρέος. Εάν κάποιος από εμάς δεν καταφέρει να πληρώσει μια δόση από το δάνειο του σπιτιού του, κινδυνεύει να ζημιώσει την πιστωτική του αξιολόγηση και πιθανότατα να χάσει ακόμη και το σπίτι του. Επομένως, εάν κάποιος χρωστά χρήματα, πρέπει να βρει κάποιον τρόπο να τα ξεπληρώσει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Το κρατικό χρέος όμως δε χρειάζεται να αποπληρωθεί από τη μια μέρα στην άλλη – στην πραγματικότητα, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποβεί και επικίνδυνο. Σε μια οικονομία όπου όλοι πλούουμε στην ίδια βάρκα, οι δαπάνες τού ενός είναι το εισόδημα του άλλου. Έτσι, όταν η κυβέρνηση κάνει περικοπές στις δαπάνες, μειώνει τα εισοδήματα των ατόμων, οδηγώντας σε λιγότερες επιχειρήσεις, σε περισσότερη ανεργία και σε έναν φαύλο κύκλο καθυστέρησης της οικονομίας.

Κεντρικός στόχος στη διαχείριση του χρέους είναι να διατηρούνται βιώσιμα τα χρέη. Προκειμένου να είναι βιώσιμα τα κρατικά δάνεια, το κόστος της αποπληρωμής τους πρέπει να διατηρείται σε επίπεδα χαμηλότερα από το ποσοστό των εσόδων από την οικονομική ανάπτυξη. Αν συμβεί κάτι τέτοιο, θα βγούμε από το χρέος, καθώς τα οικονομικά κίνητρα οδηγούν σε αύξηση του εισοδήματος και των φορολογικών εσόδων για να μειωθεί το χρέος. Όμως οι περικοπές στα κονδύλια έχουν καθυστερήσει την ανάπτυξη – και αυτός είναι ακριβώς ο λόγος, παρά τις ριζικές περικοπές του Ηνωμένου Βασιλείου, που τα τελευταία στοιχεία φανερώνουν πως το βρετανικό χρέος εξακολουθεί να σημειώνει αύξηση.¹¹

Ως ερευνητές της δημόσιας υγείας, εκπλαγήκαμε και ανησυχίσαμε με τους παράλογους υπερασπιστές της λιτότητας, και με τα σκληρά δεδομένα για τα ανθρώπινα και οικονομικά κόστη που αυτή επιφέρει. Συνειδητοποιήσαμε ότι η επίπτωση της μεγάλης ύφεσης σήμαινε πολλά παραπάνω από την απώλεια ακίνητης περιουσίας ή εργασίας. Ήταν μια πραγματική επίθεση ενάντια στην

υγεία των ατόμων. Στην καρδιά του επιχειρήματος βρισκόταν το ερώτημα τι σημαίνει η ύπαρξη της κοινωνίας και ποιος είναι ο κατάλληλος ρόλος μιας κυβέρνησης στην προστασία των ατόμων.

Οι οικονομολόγοι μελετούσαν τη Μεγάλη Κρίση για να τους καθοδηγήσει σχετικά με το πώς να θέσουν τέλος στη μεγάλη ύφεση. Είχαν απορροφηθεί από τα ιστορικά στατιστικά στοιχεία για την οικονομική ανάπτυξη. Εμείς στραφήκαμε σε διαφορετική κατεύθυνση κι αρχίσαμε να σκαλίζουμε τα αρχεία της Υπηρεσίας Δημόσιας Υγείας των Ηνωμένων Πολιτειών για να ανακαλύψουμε πώς και γιατί απεβίωναν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της Κρίσης. Τα μοτίβα που βρήκαμε δεν ήταν όλα δυσοίωνα – στην πραγματικότητα, ανακαλύψαμε ότι κάποιοι λαοί έγιναν πιο υγιείς κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Κρίσης. Οι παράγοντες που καθόρισαν την υγεία τους δεν είχαν να κάνουν μόνο με τους οικονομικούς κύκλους, αλλά εξαρτιόντουσαν σημαντικά από το πώς οι πολιτικοί επέλεξαν να ανταποκριθούν στην κρίση. Η Μεγάλη Κρίση αποκάλυψε πώς ορισμένες πολιτικές επιλογές μπορούν ταυτόχρονα να βελτιώσουν την υγεία και να συμβάλουν στην ανάκαμψη της οικονομίας.

Το πρώτο στοιχείο ήρθε από την κατανόηση του πώς ξεκίνησε η ίδια η Μεγάλη Κρίση. Οι απαρχές της Κρίσης εντοπίζονται στη Μαύρη Τρίτη, στις 29 Οκτωβρίου 1929, με την πανικόβλητη πώληση των 16 εκατομμυρίων μεριδίων μετοχών. Οι ρίζες της Κρίσης όμως κείνται σε μία σειρά γεγονότων που είναι φοβερά παρόμοια με αυτά της μεγάλης ύφεσης – απόλυτη ανισότητα, φούσκα των ακινήτων, τραπεζική κρίση.¹²

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1920, οι μεγιστάνες των ΗΠΑ –οι Φορντ, οι Βάντερμπιλτ, οι Κάρνετζι και οι Ροκφέλερ– ήταν οι κυρίαρχοι των χρηματοπιστωτικών αγορών της χώρας. Αυτό το 1% του πληθυσμού κρατούσε στα χέρια του πάνω από το 40% του αμερικανικού πλούτου, και οι επενδύσεις τους καθόριζαν την άνοδο και την πτώση των τιμών των μετοχών, κα-

θώς και την αγοραπωλησία των ακινήτων. Στη Φλόριντα, κατά τη βρυχώμενη δεκαετία του 1920, σημειωνόταν ένα «όργιο ανοικοδόμησης διαμερισμάτων», καθώς πολλά ακίνητα στο Μαϊάμι πωλούνταν και αγοράζονταν μέχρι και δέκα φορές μέσα σε μια μέρα. Οι εμπορικές δανειοδοτικές τράπεζες είχαν χαλαρώσει τους όρους δανειοδότησης και έτσι ήταν εύκολο για τον καθένα να πάρει ένα ενυπόθηκο δάνειο. Το χρέος που σχετιζόταν με τα ενυπόθηκα δάνεια διπλασιάστηκε από το 1922 έως και το 1928.¹³

Στο τέλος η φούσκα των ακινήτων έσκασε, οδηγώντας στο Κραχ του 1929. Κατά την οικονομική ύφεση που ακολούθησε, πάνω από 90.000 επιχειρήσεις χρεοκόπησαν και τουλάχιστον 13 εκατομμύρια Αμερικανοί –ένας στους τέσσερις εργάτες– έμειναν χωρίς δουλειά. Μισό εκατομμύριο αγρότες έχασαν τη γη τους. Τρεις στους πέντε Αμερικανούς εκτιμήθηκε ότι ζούσαν στα όρια της φτώχειας. Οικισμοί από ετοιμόρροπα χαρτόκουτα και τέντες εξαπλώνονταν σε γειτονιές που αποκαλούνταν «Hoovervilles» κάνοντας μνεϊά στον Πρόεδρο Χούβερ. Παντού έβλεπε κανείς ουρές συσσιτίων για λίγη σούπα και μία φέτα ψωμί.¹⁴

Καθώς ξεφυλλίζαμε αυτές τις στατιστικές φτώχειας από την Κρίση, περιμέναμε η επίδραση στην υγεία των ατόμων να είναι συνταρακτική και τραγική. Κι ως ένα σημείο ήταν όντως. Μετά τη Μαύρη Τρίτη, τα ποσοστά αυτοκτονιών αυξήθηκαν. Κι ενώ οι αναφορές για τραπεζίτες που πηδούσαν από τα παράθυρα ήταν συνηθισμένο φαινόμενο, μια από τις πρώτες τεκμηριωμένες αυτοκτονίες ήταν αυτή ενός οικοδόμου που βοηθούσε στο χτίσιμο του Empire State Building: είχε απολυθεί και βρήκε τραγικό θάνατο πηδώντας από το κτίριο. Ήταν αντιπρόσωπος του άγχους που είχε εξαπλωθεί στην εργατική τάξη – ο κίνδυνος της αυτοκτονίας δεν είχε συσσωρευτεί σε εκείνους που είχαν χάσει τα στοιχήματά τους στο χρηματιστήριο, αλλά σε αυτούς με τις μικρότερες οικονομίες, με τις μικρότερες ευκαιρίες να βρουν μια νέα δουλειά μετά την απόλυσή τους, και με τον μεγαλύτερο κίνδυνο να χάσουν το σπίτι τους ή να μη μπορούν να θρέψουν την οικογένειά τους εάν έχαναν το εισόδημά τους.¹⁵

Μείναμε όμως έκπληκτοι από κάποια αντιφατικά ευρήματα. Για παράδειγμα, ο δόκτωρ Λούις Ντούμπλιν, εμπειρογνώμων ασφαλίσεων στην εταιρεία Metropolitan Life Insurance Company, ανακοίνωσε το 1932: «Ποτέ άλλοτε δε σημειώθηκαν τόσο ικανοποιητικές συνθήκες στον τομέα της υγείας στις ΗΠΑ και τον Καναδά, όπως τους πρώτους εννέα μήνες αυτού του έτους». Δουλειά του ήταν να παρακολουθεί τα ποσοστά θανάτων σχετικά με τα 19 εκατομμύρια ασφαλισμένων της εταιρείας του. Ανακάλυψε ότι τα ποσοστά θνησιμότητας στους λευκούς ασφαλισμένους ήταν πολύ πιο χαμηλά από την προηγούμενη ελάχιστη ποσοστιαία τιμή του 1927, ενώ τα ποσοστά θνησιμότητας των μαύρων ασφαλισμένων ήταν τα χαμηλότερα της δεκαετίας.¹⁶

Ίσως οι υποθέσεις μας για τις οικονομικές κρίσεις και την υγεία να ήταν λανθασμένες. Το άγχος από μόνο του δεν μπορούσε να εξηγήσει τους θανάτους κατά τις οικονομικές υφέσεις. Κάτι άλλο έπρεπε να συμβαίνει. Αλλά πρώτα έπρεπε να προσδιορίσουμε εάν οι στατιστικές του Ντούμπλιν ήταν ακριβείς. Ένα ενδεχόμενο ήταν πως οι στατιστικές που βασιζόνταν σε ασφαλισμένα άτομα αποκάλυπταν μόνο τη μισή αλήθεια. Όσοι ήταν ασφαλισμένοι ήταν πιθανώς σε καλή οικονομική κατάσταση, και έτσι τα στοιχεία από τις ασφαλιστικές εταιρείες μπορεί να έκρυβαν την πλήρη εικόνα της δυστυχίας των φτωχότερων ατόμων που δε συγκαταλέγονταν στα στοιχεία του Ντούμπλιν.

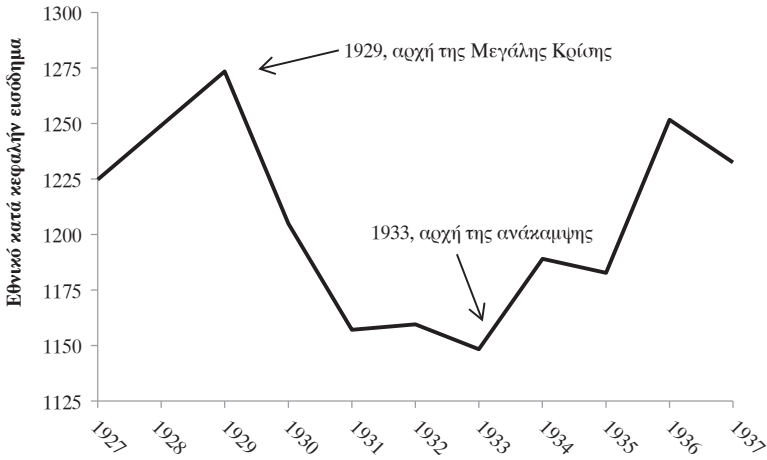
Σκάβοντας, εντούτοις, βαθύτερα, βρήκαμε ότι κι άλλες πηγές στοιχείων επιβεβαίωναν τις αναφορές της ασφαλιστικής εταιρείας. Ο δόκτωρ Έντγκαρ Σαϊντενστράικερ, ένας στατιστολόγος της Αμερικανικής Υπηρεσίας Δημόσιας Υγείας που εξετάσασε ανεξάρτητα τα πιστοποιητικά θανάτου από ολόκληρη τη χώρα, κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα. Το 1933 έγραψε ότι «το 1931 ήταν μία από τις πιο “υγιείς” χρονιές στην ιστορία της χώρας», προσθέτοντας πως, «μετά από αρκετά χρόνια αυστηρού οικονομικού στρες, το συνολικό ποσοστό θανάτων έφτασε στα κατώτερα καταγεγραμμένα επίπεδα. Η παιδική θνησιμότητα και η θνησιμότητα από φυματίωση δεν έχουν σημειώσει αύξηση στη

χώρα συνολικά: αντιθέτως, συνεχίζουν να σημειώνουν πτώση».¹⁷

Οι εμπειρογνώμονες της δημόσιας υγείας προβληματίστηκαν με τις τάσεις που φανέρωναν τα στοιχεία. Ο εκπρόσωπος Τύπου του υπουργείου Υγείας των ΗΠΑ απέδωσε τη βελτίωση της υγείας στον ήπιο χειμώνα, υπονοώντας ότι χάρη σε αυτό μπορεί και να αποτράπηκε μια «μη αποτρεψίμη επιδημία», όπως ο τύφος ή ο κοκίτης. Δεν πείστηκαν όλοι από αυτή την εξήγηση, κυρίως εφόσον ο ήπιος χειμώνας ερχόταν σε αντίθεση με τους σκληρότερους χειμώνες των άλλων ετών της Κρίσης. Ένα άλλο επιχείρημα ήταν πως η ίδια η Κρίση ήταν ο λόγος για τη βελτίωση στην υγεία, αν και το γιατί δεν ήταν ξεκάθαρο. Ίσως οι εργαστηριακές μελέτες να έριχναν φως στο ερώτημα γιατί τα ποσοστά θνησιμότητας βελτιώθηκαν τους δύσκολους οικονομικούς καιρούς. Ο Αμερικανός βιολόγος Ρέιμοντ Περλ είχε δημοσιεύσει το 1928 μια κλασική μελέτη για τις μύγες της Μεσογείου, στην οποία ανέφερε ότι οι μύγες που μεγάλωναν με γρηγορότερους ρυθμούς είχαν τη μικρότερη διάρκεια ζωής. Εφαρμόζοντας τα επιχειρήματα αυτά στους ανθρώπους, ορισμένοι σχολιαστές ισχυρίστηκαν πως οι γρήγοροι ρυθμοί ζωής της κοινωνίας κατά τη διαβόητη δεκαετία του 1920 –ο άγριος και ατίθασος τρόπος ζωής, με την κατανάλωση οινοπνεύματος και το κάπνισμα– είχαν δημιουργήσει οπισθοδρομικές τάσεις στην υγεία, τάσεις που άρχισαν να αναστρέφονται καθώς η Κρίση δημιούργησε έναν πιο ήσυχο, πιο «φυσιολογικό τρόπο ζωής». Όταν τα άτομα άρχισαν να χάνουν τη δουλειά τους, αντί να δουλεύουν πολλές ώρες, ενδεχομένως περνούσαν περισσότερο χρόνο με την οικογένειά τους, ή ίσως αθλούνταν περισσότερο. Όταν τόσοι άνθρωποι έχασαν το εισόδημά τους, έπιναν και κάπνιζαν λιγότερο ή περπατούσαν αντί να χρησιμοποιούν το αυτοκίνητο. Όλες αυτές οι αλλαγές συνέβαλαν στη βελτίωση της υγείας τους.¹⁸

Με σκοπό να ανακαλύψουμε αν αυτή η εξήγηση ήταν πειστική, στραφήκαμε προς τις πιο αξιόπιστες πηγές στοιχείων εκείνης της περιόδου που μας ήταν διαθέσιμες: πιστοποιητικά θανάτων συγκεντρωμένα από τα Κέντρα Πρόληψης και Ελέγχου Νόσων

των ΗΠΑ (CDC). Τα στοιχεία αυτά αφορούσαν 114 πόλεις σε 36 Πολιτείες τη δεκαετία 1927-1937, πριν και μετά τη Μεγάλη Κρίση, και μας επέτρεψαν να συγκρίνουμε τι συνέβαινε με την υγεία των ατόμων σε διάφορα μέρη, καθώς και να αναλύσουμε τα διαφορετικά αίτια θανάτων για να βρούμε σταθερά πρότυπα. Επιπλέον, μας επέτρεψαν να κατανοήσουμε ποιες ήταν οι τάσεις σε ό,τι αφορά το προσδόκιμο ζωής πριν από το Κραχ του 1929, για να δούμε αν τα γεγονότα κατά τη Μεγάλη Κρίση άλλαζαν τις προϋπάρχουσες τάσεις ή δεν ήταν παρά μέρος ενός ευρύτερου προτύπου τάσεων της δημόσιας υγείας άσχετου με την οικονομική κρίση.¹⁹

Σχήμα 1.1. Εθνικό κατά κεφαλήν εισόδημα, ΗΠΑ, από 1927 έως 1937²⁰

Αμέτρητες συζητήσεις έχουν γίνει για τις τρομακτικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της σημερινής κρίσης, αλλά πολλοί πολιτικοί εξακολουθούν να αγνοούν τις καταστροφικές συνέπειές της στην ανθρώπινη υγεία. Το χειρότερο είναι ότι έχουν φτάσει στο σημείο να οξύνουν την κατάσταση, υιοθετώντας σκληρά μέτρα και περικόπτοντας κοινωνικά προγράμματα στήριξης, τη στιγμή που οι πολίτες τα χρειάζονται όσο τίποτε άλλο. Το αποτέλεσμα είναι ότι αρκετές κυβερνήσεις καταστρέφουν ή κυριολεκτικά εξοντώνουν χιλιάδες ζωές σε μια απόπειρα να ισορροπήσουν ισολογισμούς και να αναστήσουν τις αγορές.

Οι Στάκλερ και Μπάσου συγκεντρώνουν στοιχεία από όλο τον κόσμο και αποδεικνύουν ότι οι κυβερνητικές πολιτικές γίνονται ζήτημα ζωής και θανάτου σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Από την Αμερική του 1930 και τη Ρωσία και την Ινδονησία του 1990 μέχρι τη σημερινή Ελλάδα, τη Βρετανία, την Ισπανία και τις ΗΠΑ, αποκαλύπτουν ότι οι κακοί πολιτικοί χειρισμοί προκαλούν ανθρώπινες τραγωδίες, από αυτοκτονίες μέχρι αύξηση των κρουσμάτων του AIDS. Κι όμως, οι άνθρωποι μπορούν να έχουν καλή σωματική και ψυχική υγεία ακόμη και σε δύσκολες περιόδους. Σήμερα, οι κάτοικοι στην Ισλανδία, τη Νορβηγία και την Ιαπωνία είναι πιο ευτυχημένοι και πιο υγιείς από ποτέ, γεγονός που αποδεικνύει ότι η δημόσια υγεία δε χρειάζεται να θυσιάζεται στον βωμό της οικονομικής επιβίωσης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΪΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ISBN 978-618-01-0115-7

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 12957

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ΄ Ε Π Α Φ Η